

A VILÁG VÉGÉNEK VÉGE

JONATHAN FRANZEN

21. SZÁZAD
KIADÓ

Budapest, 2019

*Kathynek, ismét,
és Martin Schneider-Jacoby
és Mindy Baha El Din emlékének*

ESSZÉÍRÁS ZORD
IDŐKBEN

Ha az esszé csakugyan olyasvalami, ami a leginkább afféle kísérletnek tekintendő, és egyáltalán nem végleges és kész, befejezett írásműnek, mert inkább csak amolyan próbálkozás a szerző részéről, mondhatni merőben magánügy, és kizárólag az ő személyes tapasztalatait tükrözi – nos, akkor bizvást elmondhatjuk, hogy napjainkban az esszéírás aranykorát éljük. Hol voltunk vendégségben péntek este, milyen hangon beszélt velünk a légiutas-kísérő, mit szólnak a legújabb politikai botrányhoz: a közösségi média abból indul ki, hogy a velünk történő legjelentéktelenebb apróságot is érdemes megörökíteni, mégpedig nem is csak a magunk számára, mintegy naplószerűen, hanem egyszersmind másokkal is megosztva. Az Egyesült Államok jelenlegi elnöke is ugyanebből a feltevésből indul ki. Miközben az objektív hírek közlésére szorítókozó hagyományos újságírás annyira elbizonytalanodott még az olyan lapokban is, mint a *The New York Times*, hogy immár a címdalalon is megengedhetővé vált az *én* használata, az egyéni hangvétel, a magánvélemény és a személyes benyomások közlése, és a könyvkritikák szerzői is egyre kevésbé érzik kötele-

zőnek magukra nézve, hogy valamelyes tárgyilagossággal írjanak a szemlézett művekről. Azelőtt mit sem számított, hogy Raszkolnyikov és Lily Bart rokonszenves-e, vagy sem, manapság viszont egy regényalak „rokonszenvesége” már döntő szempont a műbírálóban, miáltal óhatatlanul nagy hangsúlyt kapnak a kritikus személyes érzelmei. Mindeközben pedig a szépirodalom is kezd mindinkább az esszére emlékeztetni. Az utóbbi évek legnagyobb hatású regényeinek némelyike, mint például Rachel Cusk és Karl Ove Knausgaard könyvei valóban új szintre emelik az egyes szám első személyű próza vallomásos jellegét. Rajongó híveik szerint az írói képzelet és lelemény ma már idejét múlta; ha az író olyan alak személyiségét ölti magára, akinek a lényé eltér az íróétól, akkor az a részéről önkényeskedés, sőt egyenesen gyarmatosítás; és hogy az elbeszélés egyedül hiteles, és mintegy politikailag is támadhatatlan formája csakis az önéletírás lehet.

Mindeközben a személyes hangvételi esszé – az őszinte önvizsgálat és az elmélyült gondolkodás Montaigne által kidolgozott, és Emerson, Woolf, valamint Baldwin által továbbfejlesztett formakészlete – eltűnőben van. A nagy példányszámú amerikai folyóiratok többsége ma már szinte egyáltalán nem közöl klasszikus értelemben vett esszéket. A műfaj főleg csak szűk körben terjedő kis kiadványokban él még tovább, melyeknek együttvéve sincs annyi olvasójuk, mint Margaret Atwood Twitter-oldalának. Akkor most sirassuk-e hát az esszé kimúlását – avagy inkább örvendezzünk térfoglalásának a tágabb értelemben vett kultúrában?

Íme, egy magánérdekű és szubjektív mikronarratíva: Azt a néhány leckét, amit én a pályám során esszéírásból kaptam, Henry Findernek köszönhetem, aki a szerkesztő volt a *New Yorkernél*. 1994-ben mentem fel először Henryhez, pályakezdő és nyomasztó pénzhányban szenvedő újságíróként. Valami véletlen folytán sikerült összehoznom egy tűrhető cikket az amerikai Postáról, de aztán kiütközött velem született tehetségtelenségem, és a következő írásművem, amely a Sierra Clubról szólt, egyszerűen közölhetetlen volt. Ezen a ponton vetette fel Henry, hogy talán az esszéíráshoz több hajlamom lenne. Szinte hallottam, hogy még hozzáteszi, „ha már újságírónak ilyen csapnivaló vagy”, és azonnal ki is kértem magamnak, hogy nekem efféle hajlamaim lennének. Közép-nyugati neveltetésemnél fogva eleve borzadtam attól, hogy szükségtelenül sokat fecsegek magamról, ráadásul pedig még bizonyos, a regényírásról alkotott téveszméimből fakadó előítéleteim is voltak, és vonakodtam az olyan dolgok egyszerű *megnevezésétől*, melyeket célravezetőbb lehet *ábrázolni*. Pénzre azonban továbbra is szükségem volt, ezért ezután is tovább hívogattam Henryt könyvkritikai megbízások reményében. Az egyik ilyen alkalommal megkérdezte, hogy érdekel-e engem a dohányipar – mivelhogy ez a tárgya Richard Kluger új, nagyszabású történeti munkájának. Gyorsan rávágtam, hogy „semmi a világon nem érdekel kevésbé, mint a ciga-

retta”. Amire Henry még nálam is gyorsabban így felelt: „Akkor viszont *annál inkább* írnod kell róla.”

Ez volt az első lecke, amit Henrytől kaptam, és máig is az egyik legfontosabb. Miután a húszas éveimet végigdohányoztam, a harmincas éveim elején két évre sikerült leszoknom. De aztán, amikor megbíztak a Postáról szóló cikkel, én viszont egyszerűen rettegtem felvenni a telefont, és bemutatkozni, hogy a *New Yorker* munkatársa vagyok, inkább visszaszoktam. Az azóta eltelt évek során mindvégig sikerült nem dohányzóként tekinteni magamra, vagy legalábbis olyasvalakiként, aki annyira eltökélt, hogy újra leszokik, hogy szinte már nem dohányzó is lehettem volna, még ha közben tovább cigarettáztam is. Lelkiállapotom egy kvantummechanikai hullámfüggvényre emlékeztetett, melyben egyszerre lehettem százszázalékosan dohányos, és százszázalékosan nem dohányzó is, mindaddig, amíg nem nézek szembe önmagammal. Rögtön abban a pillanatban átláttam, hogy ha most a cigarettáról fogok írni, akkor kénytelen leszek szembenézni önmagammal. Ezt teszi az emberrel az esszéírás.

Aztán ott volt még az anyám is, akinek az apja tüdőrákban halt meg, és ezért harcosan dohányzásellenes volt. Több mint tizenöt évig sikerült eltitkolnom előle, hogy cigarettázom. Részben azért is kellett fenntartanom azt a köztes állapotot, amelyben nincs eldöntve, hogy dohányzom-e, vagy sem, mert közben nagyon kínos volt a számomra, hogy hazudok neki. Amint sikerülne újra leszoknom, mégpedig véglegesen, azon nyomban összeomlana a hullámfüggvény, és én egyszerre az a százszá-

zalékos nem dohányzó lennék, aki színleg mindig is voltam – de csakis abban az esetben, ha előzőleg nem teszek vallomást, méghozzá nyomtatásban, hogy valójában dohányzom.

Henry huszonvalahány éves volt, és afféle irodalmi csodagyerek, amikor Tina Brown felvette a *The New Yorker*-hez. Furcsa hanghordozással beszélt, mint aki erőszakkal préseli ki magából a szavakat, amiből aztán a végén valamiféle hipertagolt motyogás lett, és az egész olyan hatást keltett, mint az olyan próza, amely a leggondosabb szerkesztés dacára is olvashatatlan. Annyira lenyűgözött az intelligenciája és a műveltsége, hogy már szinte féltem, nehogy valamivel csalódást okozzak neki. Az a két szenvedélyesen nyomatékos szó azonban abban a mondatban, hogy „Akkor viszont *annál inkább* írnod kell róla” – meg a hangsúlyos mondatkezdő *akkor*, és aztán a *kell* imperatívusza –, felkeltette bennem a reményt, hogy talán mégiscsak sikerülhetett valami csekély benyomást tennem rá.

Tehát hozzáfogtam, hogy megírjam az esszét, nap mint nap elpöfékelve fél tucat füstszűrős cigarettát a nappali szobám ablakába állított ventilátor előtt, aztán leadtam Henrynek az egyetlen olyan, általa megrendelt írásművet, amit nem kellett megszerkesztenie. Már nem emlékszem, hogyan került az esszé anyám kezébe, amint-hogy arra sem, hogyan tudatta velem mélységes csalódottságát amiatt, hogy félrevezettem, levelet írt-e vagy felhívott telefonon, arra viszont jól emlékszem, hogy hat hétig tudomást sem vett rólam – messze ez volt a leg-

hosszabb idő, amíg hallgatásba burkolózott. Pontosan az történt, amitől félttem. Aztán amikor végül is túltette magát a dolgon, és már újra kaptam tőle leveleket, egyszerre úgy éreztem, hogy most lát csak, most látja csak, hogy ki vagyok én valójában, én pedig azelőtt még sosem éreztem magam így. Nem csak arról volt szó, hogy az „igazi” énem addig rejtve volt előle; olyan volt, mintha azelőtt tulajdonképpen nem is létezett volna semmiféle énem.

Kierkegaard a *Vagy-vagyban* kigúnyolja az „elfoglalt embert”, akinek a számára a sok elfoglaltság csak arra való, hogy ne kelljen őszintén szembenéznie önmagával. Olykor az éjszaka kellős közepén egyszer csak arra riad az ember, hogy voltaképpen magányos a házasságában vagy hogy ideje lenne eltöprengenie arról, hogy a fogyasztása milyen hatással van a bolygónkra, másnap azonban milliónyi apró tennivalója akad, és aztán a rá következő nap megint. Márpedig, amíg se vége, se hossza ezeknek az apró dolgoknak, addig az ember mindig fel lesz mentve az alól, hogy megálljon és szembenézzon a nagy dolgokkal. Nem az esszéírás vagy esszéolvasás az egyetlen módja annak, hogy megálljunk egy pillanatra, és feltegyük magunknak a kérdést, kik vagyunk valójában, és vajon mi értelme van az életünknek, de kétségkívül ez az egyik legjobb módszer. És ha meggondoljuk, hogy Kierkegaard Koppenhágájában milyen nevetségesen kevés elintéznivalójuk lehetett az embereknek mihozzánk képest, akkor már egyáltalán nem tűnik olyan esszéisztikusnak az a rengeteg kis Twitter-üzenet és sietősen megírt blog. Sokkal inkább valami olyasminek, aminek a révén kibúj-

hatunk az alól, amit egy igazi esszé alkalmasint ránk kényszerítene. Közben meg azzal telnek a napjaink, hogy olyasmit olvasunk különféle képernyőkön, amit könyvben, kinyomtatva, eszünkbe se jutna elolvasni, aztán meg panaszkodunk, hogy semmire sincs időnk.

Másodszor 1997-ben szoktam le a dohányzásról. Aztán 2002-ben még egyszer, véglegesen. Majd 2003-ban újra, immár utoljára, és valóban véglegesen – mármint ha eltekintünk a füstmentes nikotintól, amely most is itt áramlik az ereimben, ahogy ezeket a sorokat írom. Attól, hogy megpróbálok őszinte lenni, még tovább élnek bennem a különféle, párhuzamos énjeim; egyszerre vagyok hüllőagyú drogos, egészségmániás, örök tinédzser és öngyógyszerező depressziós. A különbség abban áll, hogy ha veszem magamnak a fáradságot, és egy kicsit elgondolkodom a dolgokon, a sokféle énből összeálló identitásom egyszer csak elkezd határozott alakot öltetni.

Az irodalom egyik nagy rejtélye abban áll, hogy ez a bizonyos lényeg vagy szubsztancia, amit az író és az olvasó egyaránt érzékel, mindkettejükön kívül helyezkedik el, valahol egy könyvoldalon, egy papírlapon. Hogyan lehetséges, hogy sokkal inkább önmagamnak érzem magamat abban az írományban, amit épp írok, mint a tulajdon testemben? Miért érzem magam közelebb valakihez akkor, amikor az általa írott szavakat olvasom, mint amikor ott ülök mellette? A válasz, legalábbis részben, az lehet,

hogyan az íráshoz és az olvasáshoz is a legteljesebb figyelem-összpontosításra van szükség. De kétségkívül van valami köze ahhoz a fajta *rendhez* is, ami csak írásban valósítható meg.

Ezen a ponton talán helyes felidézni Henry FINDER két másik tanítását is. Az egyik szerint *Minden esszé, még ha szintiszta elmélkedés is, valójában történetmesélés.* A másik meg úgy szól, hogy *Csak kétféleképpen lehet szerkeszteni: vagy a „Hasonlót a hasonlóval”, vagy az „azért mert” módszerével.* Ezek a tételek magától értetődőnek tűnhetnek, de bárki, aki javított már középiskolai vagy szemináriumi dolgozatot, bizvást megerősítheti, hogy ez egyáltalán nem így van. Az én számomra például a legkevésbé sem volt evidens, hogy egy elmélkedő írásművet is a dráma szabályai szerint kell megírni. Holott: nem épp valami nehéz kérdés felvetésével kezdődik-e minden okfejtés? És aztán nem valami merész állítás révén próbál-e kibújni a hurokból, felsorakoztatva különféle kifogásokat és ellenérveket, hogy kanyargós utakon végül is elvezessen bennünket a váratlan, ám kielégítő végkifejlethez?

Ha elfogadjuk Henry tételét, miszerint minden jól sikerült írásmű igazából történetképpen van megszerkesztve, és ha az olvasó osztozik velem abban a meggyőződésben, hogy önazonosságunk valójában azokból a történetekből áll össze, amelyeket magunkról mesélünk, akkor aligha tekinthető meglepőnek, hogy az írás gyötrelme és az olvasás gyönyörűsége egyaránt önkielégüléssel jár. Amikor egyedül sétálok az erdőben, vagy egy barátommal vacsorázom, valósággal elborít a rám zúduló érzéki észleletek

összefüggéstelen tömege. Az írás aktusa ellenben szinte minden mást elhomályosít, olyankor nincs semmi, csak a betűk és az írásjelek, meg az összefüggések – a rend – fokozatos kibontakozása. Olykor előfordul, hogy egy ismerős történet elemeinek rendbe szedegetése közben rájövünk, hogy a történet tulajdonképpen nem is azt jelenti, amit az ember eredetileg gondolt. És előfordul olykor az is, főleg okfejtések esetén („azért-mert”), hogy váltani kell, valami más történetre. A történetmeséléshez szükséges írói önfegyelem olyan gondolatokat és érzelmeket tud kicsihozni az emberből, amelyekről azelőtt legfeljebb ha halvány sejtelme volt.

Ha elönt bennünket az anyag, amely azonban közben egyáltalán nem akar történetbe rendeződni, Henry bizonyára azt mondaná, hogy ez esetben nincs más választásunk, mint osztályozni, és csoportosítani a hasonló dolgokat: *Hasonlót a hasonlóval*. Ez legalább tiszta munka. Másrészt meg az ismétlődő fordulatoknak megvan az a tulajdonságuk, hogy olykor egyszer csak valami történetté állnak össze. Amikor megpróbáljuk felfogni, hogyan nyerhette meg Donald Trump a választást, jöllehet a többség arra számított, hogy el fogja veszíteni, nagy kísértést érzünk egy *azért-mert* típusú történet megkonstrálására: Hillary Clinton hanyagul kezelte az e-mailjeit, az Igazságügyminisztérium nem indított eljárást ellene, aztán napvilágra kerültek Anthony Weiner e-mailjei, aztán James Comey-től a Kongresszus értesült róla, hogy Clinton alkalmasint továbbra is nagy bajban van, aztán Trump megnyerte az elnökválasztást. De az is lehet, hogy

hasznosabb, ha az eseményeket a hasonlóság alapján csoportosítjuk: Trump győzelme *ugyanolyan*, mint a Brexit vagy mint a neonacionalista bevándorlásellenes hullám Európában. Az a fölényes nemtörődömség pedig, amivel Clinton az e-mailjeit kezelte, pontosan ugyanolyan volt, mint a rosszul felépített kampánya, meg az a döntése, hogy Michiganben és Pennsylvániában nem fog erőteljesebben kampányolni.

A választás napján Ghánában voltam madárlesen a bátyámmal és két barátommal. James Comey kongresszusi jelentése jócskán összekuszálta a kampányt már az előtt, hogy elindultam Afrikába, ámbar Nate Silver mértékadóinak számító választási közvélemény-kutató weboldala, a FiveThirtyEight, továbbra is csak harminc százalékra becsülte Trump esélyeit. Minthogy a szavazatomat jó előre leadtam Clintonra, Accrába érkezve viszonylag nyugodt voltam a választás kimenetelét illetőleg, és nagyon elégedett voltam magammal, amiért úgy döntöttem, hogy a kampány utolsó hetét nem azzal fogom tölteni, hogy napjában tízszer megnézem a FiveThirtyEightet.

Ghánában egy másik szenvedélyemnek hódoltam. Be kell vallanom, hogy szégyenszemre azok közé tartozom, akiket madarász körökben strigulázónak hívnak. Nem mintha nem imádnám a madarakat pusztán csak önmagukért is. Azért járok madárlesre, hogy megcsodáljam a szépségüket és a változatosságukat, hogy jobban meg-

ismerjem a viselkedésüket és az ökoszisztémát, amelyben élnek, és hogy hosszú, szemlélődő sétákat tegyek olyan helyeken, ahol még nem jártam. Közben azonban listákat is vezetek, a kelleténél sokkal többet. Nemcsak azt tartom számon, hányféle madárfajt láttam bárhol a világon, amerre megfordultam, hanem azokat a fajokat is, amelyeket minden országban és Amerika minden államában megfigyeltem, ahol csak madárlesen megfordultam, nem mellőzve szűkebb vidékeket sem, beleértve ebbe például a saját kertemet is – egészen 2003-ig visszamenőleg. Magyarázkodhatnék, hogy a strigulázás a számomra csak afféle külön kis játék a madarászáson belül. Igazság szerint azonban a szenvedélyemmé vált. Ez pedig erkölcsileg alacsonyabbrendűvé tesz azoknál, akik kizárólag az élvezet kedvéért járnak madárlesre.

Mellesleg, ezzel a kis ghánai kirándulással esélyt adtam magamnak arra, hogy megdöntsem az előző évi rekordomat, ami 1286 madárfaj észlelése volt. 2016-ban is már 800 faj fölött jártam, márpedig internetes böngészéseimből tudtam, hogy a miénkhez hasonló utak során legalább 500 különféle fajt lehet látni, melyek közül csak maroknyi honos Amerikában is. Ha Afrikában sikerülne 460, abban az évben még nem látott fajt észlelnem, aztán a londoni átszállás hét óráját kihasználva, egy Heathrow-hoz közeli parkban hozzátennék ehhez még húsz, Európában mindennapos madarat, akkor 2016 lenne eddigi pályafutásom legjobb éve.

Ghánában valóban csodálatos dolgokat láttunk, többek között fantasztikus turákó- és gyurgyalagféléket, ame-

lyek csak Nyugat-Afrikában fészkelnek. Sajnos a néhány még megmaradt őserdőt olyan rohamosan pusztítja a vadászat és a fakitermelés, hogy erdei sétáink inkább csak izasztók voltak, semmint eredményesek. Az elnökválasztás napján estig több kiszemelt madárról is lemaradtam, elszalasztva az egyetlen esélyt, hogy megpillantsam. Másnap már nagyon korán reggel várakozásteljesen bekapcsoltam a telefonomat, amikor a nyugati parton Amerikában még nyitva voltak a szavazóhelyiségek, hogy megbizonyosodjam róla, Clinton nyeri a választásokat. Ehelyett azonban döbönt írásokat találtam kaliforniai barátaimtól, és olyan fotókat, amelyeken komoran nézik a tévé képernyőjét, meg egy képet a barátnőről, amint embriótartásban kuporog egy díványon. A *Times* aktuális főcíme így szólt: „Trump viszi Észak-Karolinát, Fokozódik az iram. *Fognak Clinton esélyei.*”

Mit volt mit tenni? Elmentünk madárlesre. A Nsuta-erdőben, egy földes út mentén, behúzódva a fák közé a rönkfákat szállító teherautók elől, melyekről nekem rögtön Trump törtétese jutott az eszembe, miközben azért még bizakodtam Clinton maradék esélyeiben, fényeszárnyú tokókat láttam az ágak közt, továbbá egy kakukkhéját és egy szomorú fakopáncsot^{*} is. Verejtékes, de eredményes délelőttünk volt, amely akkor ért véget, amikor visszatértünk a hírek világába, és megtudtuk, hogy ez a „tömpe ujjú tahó” (a *Spy* magazin emlékezetes jelzője)

* Bizonyára sok fakopáncsról elmondható, hogy szomorú, ennek a fajnak azonban a neve is az, hogy „szomorú fakopáncs”.

lett a szülőházam új elnöke. Ez volt az a pillanat, amikor rádöbbsentem, hogy voltaképpen hogyan is értelmeztem én magamban azt a harmincszázalékos esélyt, amit Nate Silver Trumpnak adott. Valami okból úgy képzeltem, hogy azt jelenti, az elnökválasztás után a világ a legrosszabb esetben majd harminc százalékkal szarabb lesz, mint azelőtt volt. Holott ez a harminc százalék természetesen valójában azt jelentette, ennyi esélyünk van arra, hogy a világ száz százalékkal szarabb hely legyen.

Ezenközben egyre följebb jártunk az országban, immár fenn, egészen a sokkal szárazabb és üresebb Észak-Ghánában, ahol aztán néhány olyan madár útját is kereszteltük, amelyről már régen álmodoztam: láttunk krokodilmadarat, kármintorkú gyurgyalagot és még egy hím hosszúszárnýú lappantyút is, aminek olyan elképesztő pamacsok vannak evezőtollai végén, hogy ha kiterjeszti a szárnyát, a leginkább úgy néz ki, mint egy lappantyú, amit két denevér üldöz. A strigulázásban azonban egyre jobban elmaradtunk a kitűzött fajszámától. Későn jutott csak az eszembe, hogy a listákon, amelyeket az interneten láttam, nemcsak a megfigyelt, hanem a csak hallott fajokat is feltüntették, nekem viszont a saját szememmel is látnom kellett egy madarat ahhoz, hogy számbavegyem. Ezek a listák ugyanúgy felfokozták a várakozásaimat, mint Nate Silver a jóslataival. Most viszont már minden egyes madárral, amit elszalasztottam a listámon szereplő fajok közül, mindinkább fokozódott rajtam a nyomás, hogy a még hátralévő fajokat egytől egyig észleljem, még a legritkébbakat is, mert máskülönben nem fogom meg-

dönteni a rekordomat. Nem mintha ez sokat számított volna, és nekem se jelentett semmit, ellenben már a választás másnapja óta folyton az aznap reggeli újság főcíme járt a fejemben. Nekem nem 275 elektori szavazatra volt szükségem, hanem 460 madárfajra, a győzelmi esélyeim azonban fogytán fogytak. Végül is négy nappal a túra vége előtt, nem messze a Burkina Fasó-i határtól, egy duzzasztógát túlfolyójában, ahol azt reméltem, legalább fél tucat új szavannai fajt fogok észlelni, azonban nem láttam egyet sem, be kellett ismernem, hogy vesztettem. És akkor egyszerre rádöbentem, hogy otthon kellett volna maradnom, hogy megvigasztaljam a választás miatt elkeseredett barátnőmet, és kiélvezzem a pesszimizmus egyetlen jó oldalát: az ember a legsötétebb órában is tud nevetni.

De egyáltalában, hogyan fordulhatott elő, hogy ez a tömpe újjú tahó eljutott a Fehér Házba? Hillary Clinton, amikor újra megszólalt a nyilvánosság előtt, azzal, hogy rögtön egy *azért-mert* típusú elmélettel állt elő, tulajdonképpen a saját *ugyanolyanságát* támasztotta alá. Mintha az mit sem számított volna, hogy hanyagul bánt az e-mailjeivel, vagy hogy képes volt „féleszűek gyülekezetét” emlegetni. Aminthogy az sem, hogy a választópolgároknak alkalmasint jogos panaszai is lehettek az általa képviselt liberális elit ellen; és talán nem méltányolták kellőképpen a szabadkereskedelem, a nyitott határok, a robotizáció

észszerűsége melletti érveket, ellenben zokon veszik, hogy a globális szinten mutatkozó haszon árát az amerikai középosztály adja meg; és netalán nehezményezték, hogy a szövetségi kormányzat liberális, urbánus értékrendet akar rákényszeríteni konzervatív, vidéki emberekre. Clinton szerint a vereségéről James Comey tehetett – meg talán még az oroszok.

Szó se róla, nekem is megvolt a magam magyarázata a történetekre. Amikor Afrikából hazaérkeztem Santa Cruzba, haladó szellemű barátaim még mindig azzal viaskodtak, hogy megértsék, egyáltalában, hogyan győzhetett Trump. Akkor az eszembe jutott egy nyilvános beszélgetés, melyen együtt léptem fel Clay Shirkyvel, a mindig nagyon optimista közösségimédia-szakértővel, aki elmesélte a közönségnek, mennyire „megdöbbenek” a New York-i étteremkritikusok, amikor a Zagat nevű közösségi értékelő felület a Union Square Cafét hozta ki a legnépszerűbb étteremnek. Shirky ebből azt a következtetést vont le, hogy a hivatásos kritikusok tulajdonképpen egyáltalán nem olyan okosak, mint amilyennek képzelik magukat; és hogy a tetszés szerint növelhető adathalmazok, a Big Data korában valójában már nincs is szükség kritikusokra. A beszélgetésen, figyelmen kívül hagyva azt, hogy *nekem* is a Union Square Café a kedvenc New York-i éttermem (a közvéleménynek igaza volt!), maliciózan megkérdeztem Shirkytől, hogy vajon szerinte a kritikusok Alice Munrót is csak merő ostobaságból tartják-e jobb írónak James Pattersonnál. Trump győzelme azonban Shirkyt igazolta, aki kicsúfolta a New York-i étte-

remgurukat. A közösségi média lehetővé tette Trump számára, hogy megkerülje a kritikai elitet, a választótömegekben pedig az általa előadott vásári komédia éppen elég emberre hatott, akik „meggyőzőbbnek” találták uszító beszédeit, mint Clinton patikamérlegesen kimért érveit és politikusi tehetségét. Vagyis *azért, mert*: a Twitter és a Facebook nélkül nem lett volna Trump.

A választás után rövid ideig Mark Zuckerberg mintha többé-kevésbé elismerte volna, hogy felelősség terheli, amiért létrehozta a Clintonról szóló álhírek terjesztésére alkalmas internetes felületet, és hogy a Facebooknak csakugyan jobban meg kellene szűrnie a közzétett híreket. (Sok szerencsét!) A Twitter viszont csak lapított. De mint-hogy Trump eközben lankadatlanul folytatta a twitterezést, ugyan mit is mondhattak volna? Hogy ők így járulnak hozzá a világ jobbításához?

Kedvenc Santa Cruz-i rádióállomásom, a KPIG decemberben egy ál-reklámot kezdett sugározni, amely lelki segílyt ajánlott a Trump-gyűlölő Twitter-üzenetek és Facebook-posztok rabjainak a kóros szenvedélyükről való leszokáshoz. Egy hónappal később, alig egy héttel Trump beiktatása előtt, az amerikai PEN Club ország-szerte összejöveteleket szervezett a szólásszabadság elleni támadás visszaverésére, mivel szerintük Trumpnak ez volna a célja. Jóllehet a később bevezetett beutazási korlátozások valóban megnehezítették a muszlim országok írói számára, hogy hallassák a hangjukat az Egyesült Államokban, a sok rossz mellett, amit Trump ellen fel lehetett hozni, azt az egyet januárban még *nem* lehetett

a szemére vetni, hogy bármi módon is megrövidítette volna a szólásszabadságot. Hazug és otromba Twitter-üzeneteiben szinte dühöngött a szólásszabadság. Néhány évvel korábban pedig maga a PEN adott szabad sajtó díjat a Twitternek az Arab Tavaszban játszott és (maga által) sokat reklámozott szerepéért. Az Arab Tavasz végső soron az önkényuralom újjászervezéséhez vezetett, a Twitter pedig Trump kezében lelepleződött, mint az önkény készséges eszköze. A fonák helyzetek pedig tovább folytatódtak. Ugyanazon a januári héten haladó szellemű amerikai könyvkereskedések és szerzők bojkottot javasoltak a Simon & Schuster ellen, mivel a kiadó bűnös módon azt tervezte, hogy megjelenteti a rémes jobboldali provokátor, Milo Yiannopoulos egyik könyvét. A legfelbőszültebb könyvesboltok odáig is elmentek, hogy a kiadó egyetlen más könyvét sem fogják árusítani, beleértve ebbe vélhetőleg Andrew Solomon, az amerikai PEN elnökének a műveit is. A vita csak akkor ért véget, amikor a Simon & Schuster felbontotta Yiannopoulos szerződését.

Trump és a hívei élvezetüket lelik a politikai korrektség megfricskázásában, de főleg azért tehetik ezt, mert az ellenfél szinte felkínálja magát erre – például amikor diákok és aktivisták mintegy jogot formálnak maguknak arra, hogy ami nem tetszik nekik, azt meg se hallják, és a nekik ellenszenves nézeteket meg egyszerűen letorkolják. Főképpen az interneten virágzik az intolerancia, ahol a megfontolt és mértéktartó megnyilvánulásokat a kattintások elmaradásával büntetik, a Facebook és a Google lát-

hatatlan algoritmusai olyan tartalmak felé terelnek, amelyekkel eleve egyetértünk, az ettől eltérő hangok pedig elnémulnak, hogy elkerüljék a kitöröltetést vagy a kigúnyoltatást. Ennek az a következménye, hogy egy olyan zárt térbe kerülünk, amelyben, bármelyik oldalon álljunk is, eleve úgy fogjuk érezni, hogy jogunk van gyűlölni azt, amit épp gyűlölünk. Az esszé ebben is különbözik más, látszólag hasonlóképp szubjektív írásoktól. Az esszé az irodalomban gyökerezik, a java irodalom pedig – például Alice Munro munkássága – mindig arra ösztönöz, hogy feltegyük magunknak a kérdést, nem tévedünk-e valamiben, sőt netán mindenben, és hogy meggondoljuk, nincs-e bennünk valami, amiért másvalaki esetleg gyűlölhet minket.

Három évvel ezelőtt valósággal tomboltam dühömben a klímaváltozás miatt. A Republikánus Párt változatlanul azt hazudta, hogy a tudományban nincs egyetértés a klíma kérdésében – a floridai környezetvédelmi hatóság pedig nem átallotta egyenesen megtiltani az alkalmazottjainak, hogy egyáltalában leírják a *klímaváltozás* szót, mivel Florida republikánus kormányzója kijelentette, hogy az nem „tényvalóság” –, de legalább ugyanennyire haragudtam a baloldalra is. Akkoriban olvastam Naomi Klein *Ez mindent megváltoztat* című új könyvét, amelyben megnyugtatta az olvasót, hogy noha már „szorít az idő”, még mindig van tíz évünk, hogy gyökeresen átfor-

máljuk a globális gazdaságot, és ezzel meggátoljuk, hogy a földgolyó átlaghőmérséklete két Celsius-foknál jobban megemelkedjék az évszázad végéig. Klein optimizmusa megható volt, de bizonyos értelemben ő is tagadta a klímaváltozást. Már Trump megválasztása előtt sem volt semmi jele, hogy az emberiség képes volna – politikailag, pszichológiailag, etikailag, gazdaságilag – elég gyorsan és mélyrehatóan csökkenteni a szén-dioxid-kibocsátást ahhoz, hogy csakugyan minden megváltozzék. Még az Európai Uniónak is – holott Európa az élen járt klímaváltozási ügyekben, és nagy előszeretettel korholt más földrészeket a felelőtlenségükért – elég volt csak egy kis gazdasági válság 2009-ben, hogy sürgősen újra a gazdasági növekedésre koncentráljon. Hacsak tíz éven belül nem tör ki világméretű lázadás a szabadversenyos kapitalizmus ellen – ami Klein szerint is megmentheti még a világot –, akkor minden valószínűség szerint a század végéig mintegy hat fokkal fog megemelkedni az átlaghőmérséklet. És szerencsésnek mondhatjuk majd magunkat, ha már 2030-ig nem éri el a két fokot az emelkedés.

Egy annyira meghasonlott társadalomban, mint az amerikai, a baloldal számára még kínosabb volt az igazság kimondása a globális felmelegedésről, mint a jobboldalnak. A jobboldal klímaváltozást tagadó állításai gyálázatos hazugságok voltak, de legalább logikusan következtek bizonyos cinikus politikai realizmusból. A baloldal viszont, miután jól a földre döngölte a jobboldalt az intellektuális becstelensége miatt, és amiért politikai csatakiáltássá tette a klímaváltozás tagadását, most egyszerre

lehetetlen helyzetbe került. Egyrészt ragaszkodnia kellett a tudományos igazsághoz, másrészt viszont ki kellett tartania a mellett a fikció mellett, hogy globális kollektív erőfeszítés révén még elkerülhető a legrosszabb: hogy a tények egyetemes tudomásulvétele, ami 1995-ben talán csakugyan mindent megváltoztathatott volna, még mindig mindent megváltoztathat. Hiszen máskülönben mit sem számítana, hogy a republikánusok kiforgatják a tudományos tényeket.

Minthogy magam a baloldallal rokonszenveztem – a szén-dioxid-kibocsátás csökkentése még mindig végtelenül hasznosabb, mint a semmittevés: minden fél fok számít –, egyszersmind többet is vártam tőle. Taktikának még elfogadható volt a gyászos valóság tagadása, illetve azon látszat fenntartása, hogy a párizsi egyezmény révén még elkerülhető a katasztrófa, mert arra ösztönözte az embereket, hogy csökkentsék a károsanyag-kibocsátást; ébren tartotta a reményt. Stratégiaképpen azonban több volt a kára, mint a haszna. Lemondott az erkölcsi fölényről, lebecsülte a még nem meggyőzött választók intelligenciáját („Tényleg? Még mindig van rá tíz évünk?”), és mintegy eleve kizárta, hogy őszinte párbeszéd kezdődjön arról, miként készüljön fel a globális közösség a drasztikus változásokra, és hogy az olyan országokat, mint például Banglades, hogyan kell kárpótolni mindazért, amit az Egyesült Államok elkövetett ellenük.

Az álságosság a dolgok fontossági sorrendjét is eltorzította. Az elmúlt húsz évben egyetlen téma uralta a környezetvédelmi mozgalmat. Részben őszinte aggodalom-

tól indítatva, de részben azért is, mert embereket érintő ügyek előtérbe helyezése politikailag kevésbé kockázatos – nem annyira elitista –, mint a természet emlegetése, a nagy környezetvédelmi NGO-k mind a klímaváltozás elleni harcba fektették a politikai tőkájüket – egy „emberarcú” problémára összpontosítottak. Mint madárrajongót, engem a legjobban a National Audubon Society dühített fel, amely azelőtt a madarak kérlelhetetlen védelmezője volt, mostanra azonban egy tespedt, erőtlen NGO lett, bár kétségkívül nagy propagandát fejt ki. Nos, az Audubon Society piárosai 2014 szeptemberében nagy csinadrattával tudatták a világgal, hogy az Észak-Amerika madaraira leselkedő legnagyobb veszély a klímaváltozás. Ez a közlemény sanda és álságos volt egyrészt azért, mert a megfogalmazásai nem vágtak egybe az Audubon saját kutatóinak a megállapításaival, másrészt pedig azért, mert egyetlen madár elpusztulása sem hozható közvetlenül összefüggésbe az emberiség szén-dioxid-kibocsátásával. Az amerikai madarakat fenyegető legnagyobb veszedelem 2014-ben az élőhelyük zsugorodása és a kóbor macskák elszaporodása volt. A klímaváltozás jelszavának a hangoztatásával viszont az Audubon magára irányította a liberális média figyelmét; adtunk egy újabb pofont a tudománytagadó jobboldalnak. Csak az nem volt egészen világos, hogy ez miként segítette a madarakat. Az volt a benyomásom, hogy az Audubon közleményének nemigen volt más gyakorlati következménye azon kívül, hogy elvette az emberek kedvét a természetet most, a jelen pillanatban fenyegető valódi veszélyekkel való foglalkozástól.